

PARTEIARHIIVI A(lgus) ja O(ts)

Eesti Riigiarhiivi Filiaali (Parteiarhiivi) fondide loend. Eesti Riigiarhiivi Filiaal (Parteiarhiiv), Tallinn 1998. Koostaja Hille Oidema, 322 lk.

Foto Peep Pillak

Astalõpu viimastel päevadel, keset jõulueelset sagimist, riigiarhivaari valimist ja Eesti arhiivinduses uut epohhi loova Rahvusarhiivi moodustamist, esitleti Riigiarhiivi Filiaalis ehk Parteiarhiivis omatruki fondide loendit. Sündmusele lisas värvi ülevaatenäitus, mis tutvustas arhiivi tegevust alates EKP teaduskeskuse arhiivi ja raamatukogu ülevõtmisest riiklikku arhiivisüsteemi 1991. aasta augustiputši ajal.

Keelatud viljad

Kuni selle ajani oli tegemist praktiliselt kinnise arhiiviga, millele oli juurdepääs vaid vähestel. Eelkõige pidi muidugi taskus olema kompartei punane pilett ja ka siis hakati asja alles kaaluma: mis teemal ja eesmärgil dokumente kasutatakse, kes on kirjutanud soovituskirjad, kuidas vaadata sellele "organid" jne. Kui õnnelikul parteiajaloolasel õnnestuski lugemissaali pääseda, siis ei antud talle – nagu teistes arhiivides kombeks – kasutada teatmikke, nimestikke ja kartoteeke, vaid vastavalt kinnitatud teemale valisid arhiivitöötajad hoidlast toimikuid oma äranägemise järgi. Kui toimikud lõpuks laual, võis neid küll uurima hakata, aga kõik tehtud väljakirjutused vaatas arhiivi juhtkond hooliga läbi ja poliitiliselt kahtlased või ebasoovitavad lehed kõrvaldati, isegi üksikud laused lõigati välja ja säilitati eraldi sisseviidud toimiku vahel.

Üks tollaseid Parteiarhiivi uurijaid, Evald Laasi on hiljem rääkinud, et õppis arhiivis dokumente lõikude kaupa pähe, jooksis seejärel neid mõttes korrates koju ja pani siis kõik meeldejäanu kirja –

vastasel juhul ei oleks arhiivis istumisel erilist mõtet olnud. Ka Gorbatšovi-aegne *perestroika* ja *glasnost* tõid Parteiarhiivi tegevusse vähe muutusi. Kuna igasugused teatmikud puudusid, oli punapartei ideoloogia puhtuse kaitsjatel hõlbus hämada.

Aastatepikkune töö

Alates 1991. aasta lõpust oli Parteiarhiiv kõigile huvilistele avatud nagu iga teinegi riiklik arhiiv, kuigi esialgu puudus ka uuel juhtkonnal arhiivist täielik sisuline ülevaade. Ülevõtmisel muidugi oli teostatud kontroll ja fikseeritud, et olemas on 508 780 toimikut ja 12872 fotot. Arhiivi uus juhtkond alustas kohe dokumentide uurimiseks hädavajaliku teatmesüsteemi loomist. Koostati vastav andmebaas, mis on olnud elektrooniliselt kasutatav juba mõnda aega. Siiski otsustati lisaks virtuaalsele teatmikule välja anda ka traditsiooniline fondide loend, nagu seda on omal ajal teinud Eesti Ajalooarhiiv (Tartu, 1992).

Parteiarhiivi hoiuosakonna juhataja Hille Oidema aastatepikkuse töö tulemusena valminud loend on varustatud lühikese eessõnaga, mis annab põgusa ülevaate arhiivi tegevusest, samuti õigusaktidest, millele tegevuses on tuginetud. Kuna suur osa Parteiarhiivi dokumentidest pärineb Nõukogude okupatsiooniajast ja on venekeelsed, siis on ka loend koostatud nii eesti kui vene keeles.

Parteiarhiivi tegevusest

1993. aastal lisandusid Parteiarhiivi senistele kompartei ja komsomoli dokumentidele endise Eesti NSV Julgeolekukomitee (KGB) ja Siseministeeriumi dokumendid. Hiljem on lisandunud veel poliitiliste parteide ja liikumiste dokumente.

1998. aasta 1. jaanuari seisuga oli arhiivi 3641 fondis kokku 673 535 toimikut. Oma mahult on Parteiarhiiv Riigiarhiivi ja Ajalooarhiivi järel kolmandal kohal. Võib-olla mõned järgnevad näited iseloomustavad kõige paremini suuri muudatusi, mis Parteiarhiivi tegevuses on toimunud:

1991. aastal oli uurijate üldarv 35 *sic!* (neist 4 välismaalt), 1997. aastal 1050 (neist 63 välismaalt). Kui uurimissaali külastuste kordade arv oli 1991. aastal 154, siis 1997. aastal ulatus see arv 2428ni, uurijate kasutatud säilikute arv oli aga vastavalt 2424 ja 18 154. Inimeste represseerimise kohta nõukogude võimude poolt anti kõige rohkem tõendeid välja 1993. aastal – ligikaudu 7000, kokku on arhiiv niisuguseid tõendeid välja andnud aga 17 000.

Fondide loend

Kõige mahukama osa teatmikust võtavad enda alla kommunistliku partei fondid. Rohkem kui 270 leheküljel on loetletud parteiorganite fondid alates tipust, st keskkomiteest kuni kolhooside ja ajakirjade-ajalehtede toimetuste algorganisatsioonide, masina-traktorijaamade poliitosakondade ja lasteasutuste parteirakukesteni välja. Muidugi, ainuüksi EKP Keskkomitee fond oma aastatest 1923 kuni 1991 pärineva 42 649 säilikuga vääriks eraldi teatmikku. Kominterniga seotud dokumendid pakuvad huvi kindlasti ka rahvusvaheliselt. Viimasel ajal võib täheldada uurijate huvi pöördumist KGB dokumentidelt rohkem kompartei dokumentidele, sest seal on jätkuvalt saadud huvitavaid leide, ka neid, mis kinnitavad, et kompartei keskkomitee suunas ja juhtis KGB tegevust ja mitte vastupidi. Komparteil järgnevad loendis paarikümnel leheküljel sama põhimõtte järgi reastatult partei noorema venna – komsomoli – dokumendid.

Parteiarhiivis on Jaan Anvelti, Mihhail Kalini, Nikolai Karotamme, Viktor Kingissepa, Johannes Lauristini, Hans Pöögelmanni, Alma Vaarmanni ja Artur Vaderi isikuarhiivid. Isikufonde on suhteliselt vähe ja need ei kujuta kahjuks ka sisuliselt midagi erilist, sest on enamikus kompileeritud arhiivides olevatest dokumendikoopiatest propagandistlikel eesmärkidel, välja arvatud Nikolai Karotamme isikuarhiiv. Samaliigilistest dokumentidest on moodustatud mõned kollektsioonid, sealhulgas ka Tartu Sõjakomissariaadi dokumendid aastatest 1960-1990 ning 1992. aasta presidendi ja riigikogu valimiskampaaniatega seotud materjalid.

Eesti NSV Siseministeeriumi fondide loend mahub ära mõnele leheküljele. Olulised on küüditamisi käsitlevad, sõjavangilaagrite ja muude kinnipidamiskohtade, samuti ministeeriumi struktuuriüksuste ja miilitsaosakondade dokumendid. Palju kõneainet andnud KGB arhiivi fondide loend mahub ära teatmiku ühele leheküljele. Siiski sisaldavad need materjalid palju huvitavat, kuigi mitte just alati loodetavalt sensatsioonilist, ja väärivad kindlasti Parteiarhiivi poolt alustatud uurimis- ja publitseerimistöö jätkamist.

Vähem teatakse viimaste aastate jooksul Parteiarhiivi laekunud poliitiliste parteide ja liikumiste dokumentidest. Arhiivi on jõudnud Eesti Kristlik-Demokraatliku Liidu, Eesti Liberaaldemokraatliku Partei, Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei, Eesti Reformierakonna, Eestimaa Rahvarinde, Molotov-Ribbentropi Pakti Avalikustamise Eesti Grupi, Rahvusliku Koonderakonna "Isamaa" ja Vaba-Sõltumatu Noorte Kolonni nr 1 dokumendid.

Kahjuks osaliselt väga fragmentaalselt ja vaid tänu arhiivipoolsele suurele mõjutustööle. Siin oleks õige hetk kõikidele ülejäänud tegutsenud ja tegutsevatele parteidele ning liikumistele meelde tuletda: **kui teie dokumendid ei ole arhiivi üle andud, siis teid ei ole ajaloo jaoks olemas!**

Lõpetuseks tahaksin loota, et nüüd, kui Eesti Riigiarhiivi Filiaal ehk Parteiarhiivist on saamas üks osake lokaalglobaalsest Rahvusarhiivist, ei jääks eesti rahvusluse antipoodide esindavad EKP, KGB, leninliku komsomoli jms arhiivid ning nende uurimine tagaplaanile. Kommunistliku okupatsioonirežiimi inimvaenuliku olemuse paljastamine peaks olema iga rahvuslikult mõtleva eestlase jaoks oluline. Enne kadumist Eesti arhiivinduse ajalukku on Eesti Riigiarhiivi Filiaal (Parteiarhiiv) andnud oma fondide loendi ilmumisega niisugusele uurimistööle veel ühe olulise impulsiga.

P. P.